

אור נצח

שביבי אורה מאוצר המנוצר של מכון נצח יעקב

ראש השנה שנת תשע"א לפ"ק

בעזה"ש"ת

תורת המוגיד

לקוטים מספרי המוגיד מקרעמניץ בשנות הת"ק
הגאון רבי יעקב ישראל הלוי זצלה"ה
הנערכים עתה מחדש ע"י חברי המכון

לעתיד לבוא יהיה ר"ה חג ומועד לשמחה

בפרשת אמור (ויקרא כג, כד) דבר אל בני ישראל לאמר בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קודש. נראה לפרש בהקדם הפסוק בתהלים (פא, ד) תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו.

והנה לכאורה קשיא לי טובא, מאי חדוותא דראש השנה על שקרא לו דוד מלכינו יום חגיגו, כי כל החגים הם לנו לזכרון, כי פסח זכרון ליציאת מצרים, עצרת זכרון למתן תורה, סוכות זכרון כי בסוכת ישבו בני ישראל, ואם כן ראש השנה למאי ניהו זכרון, כי לא פורש בקראי למאי הילכתא איה זכרון, אם לבריאת עולמו אם לעקידה, וזה צריך ביאור. ואמנם באמת אינו לזכרון קדום כמו אינך רגלים, אלא שנקבע ליומא דדינא רבא, שאז ספרי חיים ומתים פתוחים לפניו יתברך, וכל יצוריו יחדון והשטן מקטרג. אבל לעתיד אז יבולע ואיננו ויומתק הדין, ואז יהיה בראש השנה יום חג, כמו שלש רגלים שהם זכרון ליציאת מצרים, כל שכן בראש השנה שיהיה לזכרון איך בימים הקדמונים עמדו בו למשפט כל יצורי עולמים, ובימות המשיח יתפך לששון ויהיה לזכרון היום הדין הגדול נעשה בו יום טוב.

והנה איתא בתיקוני זוהר (תיקון ל"ה, דף עז:): בראשית (בראשית א, א), בתשרי"י אתברי עלמא, חסר א' וכו'. ותוכן דבריו כי שם החודש היה ראוי להיות בהוספת אות א', אבל מחמת חטא אדם הראשון נגרעה האות ונקרא רק 'תשרי'. ולדעתי זה מרומז בכתוב (דברים יא, יב) מראשית השנה ועד אחרית שנה, דחסר אות א' בתיבת 'מראשית', כי קאי על חודש תשרי (ראשית השנה), שהיה מתחלתו צירוף אותיות 'ראשית' ועתה נחסר אות א'. ולפי דברינו לעיל שלעתיד לבוא יהיה ר"ה יום חג, כי אז יבולע הדין ואיננו, אז באמת תחזור אות א' למקומה, ויהיה שם החודש בהוספת האות א' כנועד.

וזה שקרא דוד לר"ה בכסה ליום חגנו, כלומר שהיום חג ושמחה שיהיה לעתיד ביום הזה, הוא עתה מכוסה, כי לעת עתה הוא יומא דדינא, ומלך במשפט יעמיד ארץ, ולכן צריך לתקוע בשופר לסתום פי המקטרג.

וזה שאמר הכתוב, ובחודש השביעי באחד לחודש, מרמז על העתיד, כאשר יוחזר האל"ף לחדש, כי אל"ף הוא אחד, כמאמרם ז"ל במדרש (ילקוט ש"א רמז ב) מנין שאל"ף הוא אחד, שנאמר (דברים לב, ל) איכה ירדוף אחד אל"ף. ואם כן כאשר יבוא האחד לחדש לעתיד בהמתקת הדין, אז יהיה לכם שבתון ומנוחה ומרגוע לעיף, ואז זכרון תרועה מקרא קדש, ר"ל שיהיה לכם ראש השנה ליום חג מקרא קדש, לזכרון התרועה והדין שהיה בימים הקדמונים, כמו פסח שהוא זכר ליציאת מצרים, ודוק.

[עפ"י שבט מישראל תהלים ק"ג]

ע"י תקיעות של חודש אלול יטעה השטן בר"ה

תקעו בחודש שופר בכסא ליום חגנו, כי חוק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב (תהלים פא, ד-ה). יש לפרש הכוונה בזה, על פי מה שכתבו המפרשים (עי' בס' זרע אברהם על המדרש בר"ר יא, ב) הטעם דראש השנה הוי תרי יומי כיומא אריכתא, דאיתא במדרש (בר"ר ג, ג) עה"פ (תהלים ט, ט) והוא ישפוט תבל בצדק, שהוא דן את ישראל ביום בשעה שהן עוסקין בצדק, ידין לאומים במישרים, שהוא דן את האומות בלילה בשעה שהן ישנים מן העבירות. ואיתא בגמרא (ר"ה דף ה:) כי חק לישראל הוא, אין לי אלא לישראל, לאומות העולם מנין, ת"ל משפט לאלקי יעקב, אם כן מה תלמוד לומר כי חק לישראל, מלמד שישראל נכנסין תחילה לדין. לכן בהכרח שישראל יהיו נידונים ביום א' דראש השנה, כי הם תחלה להאומות, וביום דוקא, והאומות בלילה שלאחריו, לכן גזירת מלך היתה לחשוב מחשבת יום

פשר דבר

ידיעות עזר להבנת העניינים

אתקין רבי אבהו בקסרי

במסכת ר"ה (לד): "אתקין רבי אבהו בקסרי תקיעה, שלש שברים, תרועה, תקיעה" עיי"ש כל הסוגיא. היוצא משם הוא דלכו"ע תיבת 'תרועה' האמורה בתורה פירושה 'יבבא', אבל בפירוש 'יבבא' יש כמה שיטות, לשיטת המשנה הוא 'ילולי יליל', היינו מה שקוראים היום 'תרועה', ולשיטת הברייתא פירושה 'גנוחי גנח', מה שקוראים 'שברים', ורבי אבהו הוסיף עוד ספק, דאולי פירושה שניהם יחד, גנוחי וילולי, ולכן תיקן שיעשו כל הג' סדרים תשר"ת תש"ת ותר"ת. וכתוב ברוקח (סימן רא) כי מאחר שהתקיעות הם לערבב השטן, שלא יוכל להשטין, לכן תיקן רבי אבהו לעשות בכל האופנים האפשריים, כדי לחסום את הדרך לפניו מכל צד שהוא.

עטרה להתעטר בה

כלל גדול שנה לנו רבי, הוא רבינו הקדוש, בירושלמי (דמאי פ"ב ה"א), שם נאמר: "רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית, והיו הכל מליזין עליו (שהתיר מה שנהגו בו אבותיו איסור). אמר להו בואו ונדיין, כתיב וכיתת (יחזקיהו המלך) נחש הנחושת, וכי לא עמד צדיק ממושה עד חזקיהו להעבירו, אלא אותה עטרה הניח לו הקב"ה להתעטר בה, ואנו העטרה הזאת הניח הקב"ה לנו להתעטר בה". כמו כן הדבר כאן, לא צדיק אחד עמד ממושה עד רבי אבהו שהיה יכול לתקן תקנה כוללת לעם ישראל האין לקיים מצות תקיעת שופר באופן הכי מובחר, אבל עטרה זו הניח הקב"ה לרבי אבהו להתעטר בה.

כמובן שדברים הללו הם למעלה מהשגת אנוש, לדעת איזו עטרה מוכנת לאיזה צדיק, כי הם מכבשי דרחמנא, ואשר יבחר ה' הוא הקדוש, אבל בכל זאת מאחר שתורה היא, הרשות נתונה לחקור ולמצוא טעם והסבר גם לזה. וכמדומה שאם נביט לשבח אחרי האיש רבי אבהו, לראות היכן דר ומה מעשהו שם, ובאיזו תקופה חי ופעל, וכן נבוא העיר 'קסרי' לראות את העיר מה היא, ואת העם היושב עליה, אז נשכיל לראות גם בעיני בשר האין שרבי אבהו הוא האיש אשר העטרה הולמנו.

א. העיר קסרי [בירושלמי ובמדרש: קיסרין]

עקרון - צור - בת אדום

במסכת מגילה (ו.) שנינו: "אמר רבי אבהו, ועקרון תעקר (צפניה ב, ד), זו קסרי בת אדום, שהיא יושבת בין החולות, והיא היתה יתד תקועה (לרעה) לישראל בימי יוונים, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום היו קורין אותה אחידת מגדל שיר (כבושת מגדל שיר). ובמסורת הש"ס מציין נוסחת עין יעקב: "אחידת מגדל צור".

עוד שם: "אמר רבי יצחק וכו' עקרון תעקר, זו קסרי בת אדום, שהיא היתה מטרפולין של מלכים (לשון יון, אימא של מלכות. מטר"א - אס, פולין - לשון שררה). איכא דאמרי דמרי בה מלכי (שמגדלן שם בני מלכים), ואיכא דאמרי דמוקמי מינה מלכי".

מאמר שלישי שם: "קסרי וירושלים, אם יאמר לך אדם חרבו שתיהן, אל תאמן. ישבו שתיהן, אל תאמן. חרבה קסרי וישבה ירושלים, חרבה ירושלים וישבה קסרי, תאמן, שנאמר (יחזקאל כ, ב) [יען אשר אמרה צור על ירושלים וגו'] אמלאה החרבה. אם מליאה זו חרבה זו, אם מליאה זו חרבה זו. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא (בראשית כה, כג) ולאום מלאום יאמץ".

הנה קורא כאן לקסרי ב' שמות מן הכתובים, א' עקרון (עקרון תעקר), ב' צור (ואמלאה החרבה הנאמר בצור). וזה פשוט כי בין 'עקרון' ובין 'צור' הנאמרים בכתוב אינם מדברים מעיר 'קסרי', כי עקרון היא עיר בחבל פלשתים, בנחלת בני דן, יחד עם אשדוד אשקלון ועזה. וצור היא עיר היושבת על הים בצפון-מערב א"י, בנחלת בני אשר, דרומית לעיר צידון (נקראים כן עד היום והם במדינת לבנון, והנהר 'ליטאני' מפסיק בין צור לצידון) ומאחר ששבט אשר מעולם לא הוריש את הכנעני מחלקו, היתה שם תמיד מלוכה לעצמה של כנענים,

כמו שכתוב בספר שופטים (א, לא): "אשר לא הוריש את יושבי עכו ואת יושבי צידון וגו' וישב האשרי בקרב הכנעני יושבי הארץ כי לא הורישו". וודאי שמקרא אינו יוצא מידי פשוטו, והמדובר הוא ממפלת עקרון וצור, אבל בדרך דרש מסמיך לכאן גם מפלת קסרי, כמו שכותב המהרש"א ברמז השם 'עקרון' כי 'עקר' גימטריא 'קסרי'. והדרש בשם 'צור' על קסרי י"ל שהוא עפ"י הגירסא הנ"ל שהיתה נקראת 'מגדל צור'.

אבל מה שבין רבי אבהו ובין רבי יצחק קוראים לקסרי 'בת אדום', וכן מה שרבי נחמן בר יצחק נקט דרשתו מן הכתוב ולאום מלאום יאמץ הנאמר באדום, נראה בעליל כי יש לעיר זו שייכות לאדום, ובכן צריך לדעת מהי השייכות, וגם מה חטאה ומה פשעה שצריכה להעקר מן העולם.

קסרי היונית וקסרי האדומית

להבין כל זה נרחיק נדוד כאלפים שנה, לימי בנין בית שני. מבואר בגמרא (ע"ז ט.) שימי הבית השני (ה"כ שנים) נתחלקו לד' תקופות: ל"ד שנים תחת יד פרס; ק"פ שנים תחת יד יון; ק"ג שנים מלכות בית חשמונאים; ק"ג שנים מלכות בית הורדוס.

בימי מלכות יון, היה להם על שפת ים הגדול, בשפלת השרון (באמצע בין יפו לעכו), עיר שנקראה 'מגדל שיר' או 'מגדל צור', והיא היתה 'יתד תקועה לישראל' כנ"ל, כי משם הרבו היונים להרע לישראל.

כאשר נצחו החשמונאים את היונים, גירשו אותם משם. בהמשך השנים, בימי מלכות חשמונאים האחרונים שהיו צדוקים ומתיונים, היו שם מלחמות שונות והעיר נחרבה כליל. באותה תקופה נעצה מלכות רומי (אדום) את טלפיה בארץ הקדוש, ולבסוף עזרה להורדוס האדומי, שהיה עבד בית חשמונאי, למרוד באדוניו. הורדוס הרג את כל בית חשמונאי ומלך תחתם, ומאז התחילה 'מלכות בית הורדוס' שארכה כאמור ק"ג שנים עד החורבן.

בשנת ט"ז למלכותו התחיל הורדוס לבנות את העיר הנ"ל, בשאיפתו שתהיה כירושלים בחשיבותה, והסיב את שמה 'קסרי' על שם אדוני הארץ, הקיסר מרומא. עבודת הבני' ארכה י"ב שנים ונגמרה בשנת כ"ח למלכותו. היתה זו עיר להפליא בגדלה ובתפארתה, מלאה ארמונות ומגדלים, נמל גדול לאני שיט וצי אדיר, וכל מחמדי תבל היו בה. גם הקים שם היכלות לפסילים ולאלילים, תיאטרון ואצטדיון, וכל מיני תועבה הכנים לעיר.

בעיר זו נתיישב הנציב הרומי, שהיה המושל על ארץ ישראל מטעם המלך-הקיסר ברומא, כאן הקים את בית הועד ומכאן יצאו הוראות בכח שבט המושל, ובזה הפכה העיר להיות ארץ אדום קטנה בתוך ארץ ישראל, ונקראה בפי בני ישראל 'קסרי בת אדום'.

עיר מטריפולין

בשריפת הבית וחורבן הארץ, לא נפגמה עיר 'קסרי' כלל, אלא אדרבה עוד נתעלתה בחשיבותה להיות עיר מטריפולין, כמו שאמרו במדרש (איכ"ה א, לב): "את מוצא עד שלא חרבה ירושלים לא היתה מדינה חשובה כלום, משחרבה ירושלים נעשה קיסרין

חוט של חסד

מלבד גדולתו בתורה, היה רבי אבהו גם עשיר גדול, עד שהיה יושב על כסא של שן (שבת קט), והיה לאל ידו לפזר דמים ולשחוט כל מוצאי שבת 'עגלא תילתא' אף שלא אכל ממנו כי אם כוליא אחת (שם).
גם היה יפה תואר ויפה מראה מאד, עד שאמרו עליו חז"ל (ב"מ פד): "שופריה דר' אבהו מעין שופריה דיעקב אבינו".

מעלות הללו משכו עליו חוט של חסד בעיני כולם, לרבות בעלי השררה מבית הקיסר אשר בעירו, והוא ידע איך להשתמש בזה לצורך אחיו הנאנקים ותחת עול עליזים, כדלהלן.

כבר בצעירותו, בהיותו כרוך אחר ריש לקיש, לימדו רבו פרק באהבת ישראל. וכה מסופר במדרש (שהש"ר א, לט): "ר' אבהו וריש לקיש הוו עללין לחדא מדינתא דקיסרין (וננסו לפלך אחד בעיר קיסרין). א"ל ר' אבהו לרשב"ל מהו כן עלינן למדינתא דחירופיא וגידופיא (מהו זה שאנו נכנסים למקום של מחרפים ומגדפים. כי שם דרו אנשים פחותים מבנינו), נחת ליה ריש לקיש מן חמריה, וספא חלא ויהיב בפומיה (יירד ריש לקיש מן החמור, אסף חול ונתן לתוך פיו של רבי אבהו). א"ל מהו כן (שאל רבי אבהו לריש לקיש מה זה ועל מה זה, שנתן חול לתוך פיו. ענה לו) אין הקב"ה רוצה במי שאומר דילטוריא על ישראל".

דורש טוב לעמו

כאשר גדל רבי אבהו והיה לאיש, ועמד בראש כדיון וראש ישיבה, לא הסתפק בזה, אלא כחכם המכיר את מקומו, הכיר וידע כי קיסרין הוא מקום המשפט שמה הרשע, ועל כן ראה לעצמו יעוד נשגב לעמוד לאחיו לפה ולמליץ בפני השררה, ולהעביר גזרות רעות מן הכלל ומן הפרט. הוא היה יוצא ונכנס בארמונות הנציבים והשרים אשר בקיסרין, וכולם העריצוהו וכיבדוהו.

ידועים הם דברי הגמרא (כתובות יז): "ר' אבהו כי הוה אתי מומתיתבא (מבית המדרש) לבי קיסר, נפקו אמהתא דבי קיסר לאפיה ומשרין ליה הכי, רבה דעמיה (נשיא בעמו), ומדברנא (מנהיג) דאומתיה, בוצינא דנהורא (על שהיה קלסתר פניו מבהיק), בריך מתייך לשלם (ברוך בואך לשלום)". מבלי שנדע את כל הנ"ל, דברים אלו אינם מובנים, איך בא ר' אבהו מבית מדרשו אשר בא"י לארמון הקיסר ברומא, וגם הלשון "כי הוה אתי" ולא "כי אתי" מוכיח שכן היה דרכו לעשות תמיד, וגם איך הכירוהו האמהות לידע מה לשרי לו. אבל להנ"ל הדברים פשוטים, כי כן היה דרכו תמיד בכל עת הצורך לבוא מבית מדרשו אל בית הקיסר בקיסרין, ולדבר על לב השרים לטובת ישראל, עד שגם האמהות היו מכירין בבן עירם מי הוא.

גם גדול הדור, רבי אמי, הוצרך פעם להשתדלותו של רבי אבהו, להוציאו מצרנתו, כאשר אכלו ב' קורצא בבית המשפט בקיסרין. אם הצליח אז או לא, לא ידענו, אך זאת ידענו שהשתדל בעבורו, וגם שלח לו מכתב ברמז חכמה, שיבין כי אצל ג' מהד' מלשינים כבר פעל לטובה, אבל לא אצל הרביעי. וכה מסופר בירושלמי מגילה (פ"ג ה"ב): "רבי חייא רבי יוסי רבי אימי דנון לתמר (אשה אחת ששמה תמר זינתה, וענשו אותה רבי חייא רבי יוסי ורבי אמי). אזלת וקרבה עליהון לאנטיפוטא דקיסרין (הלכה והלשינה עליהם לשר דקיסרין). שלחו וכתבון לר' אבהו (שישתדל בשבילם שלא יענשו). שלח רבי אבהו וכתב להון כבר פייסנו לג' ליטורין (מלשינים), לטוב ילד, טוב למד, ותרשיש. אבדוקים אבמסין ותלתנים (ג' תיבות אלו לא כתב רבי אבהו, וזה הוספת הגמרא, לפרש הרמז. כי שמות המלשינים בלשון יון היה 'אבדוקים, אבמסין, תלתנים', ופירוש המלים בלשון: 'אבדוקים - טוב ילד; אבמסין - טוב למד; תלתנים - תרשיש'). אבל תמר, תמרורים (שהיא מרורה), בתמרוריה היא עומדת, וביקשנו למתקה, ולשוא צרף צרוף (לשון הכתוב ירמיה ו, כט - כלומר לשוא טרחתו)".

יקרא דבי קיסר

בגלל חשיבותו בבית המלכות, היו נוהגים בו כבוד כל גדולי ישראל, כמסופר במסכת סוטה (מ). אשר רבי חייא בר אבא היה יחד עם רבי אבהו בעיר אחת, וכשהוצרכו ללכת כל אחד לאכסניא שלו "כל יומא הוה מלוה רבי חייא בר אבא לרבי אבהו עד אושפיזיה, משום יקרא דבי קיסר".

גם הני תרי גדולי הדור, רבי אמי ורבי אסי, "כהני חשיבי דארעא ישראל" (מגילה כב), נהגו בו כבוד, וכההיא דיומא (עג): "יתיב רבי אבהו וקאמר להא שמעתא משמיה דרבי

מטריפולין". דברים אלו הם דברים אחדים עם הגמרא מגילה הנ"ל "חרבה ירושלים וישבה קסרי תאמן", ולא נתמלאה צור - מגדל צור האדומי - אלא מחורבנה של ירושלים.

וכלפי שאמרו ז"ל (תענית ט). מי איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמזי באורייתא (וברשי"י שם: "החומש הוא יסוד נביאים וכתובים, ובכולן יש סמך למצוא מן התורה") לכן מוצא רבי נחמן בר יצחק סמך לדברי הנביא יחזקאל (אמלאה החרבה) מן הפסוק ולאום מלאום יאמץ, דקאי על קסרי, כי כאמור היתה היא 'בת אדום' ושם היתה חרבו של עשו שלופה ימים רבים.

מקום מוכן לפורענות

יוסף בן גוריון הכהן, בעל ספר יוסיפון, מביא בספריו "קדמוניות היהודים" ו"מלחמות היהודים" כמה סיפורים איך שהתאכזרו המושלים בקיסרין על עדת ישראל, וגם מביא שטיטוס הרשע הביא אתו משבויי יהודה וירושלים לעיר קיסרין, ושם הכריח אותם להתגושש באצטדיון עם חיות טרף, ובזה האופן היו אלפים וחמש מאות יהודים לטרף לשיני החיות.

גם בימי מרד בר כוכבא, שהי' יותר מחמישים שנה אחר החורבן, דנו שם את המחויבים ראשם למלך, ביניהם ראש הרוגי מלכות עשרה, הוא התנא הקדוש רבי עקיבא, כנאמר במסכת שמחות (פ"ח) "כשנהרג רבי עקיבא בקיסרי". ובפתיחתא דאסתר רבתי (סימן א) דריש: "והיו חיך תלואים לך מנגד (דברים כח, טו), זה שהוא נתון בדייט"י (בית המאסר קודם המשפט) של קיסרין. ופחדת לילה ויומם, זה שהוא יוצא לידון. ולא תאמין בחיך, זה שהוא יוצא ליצלב". כך נמשך הדבר כמה מאות שנים, עד לאמצע תקופת האמוראים, שאז בטל ישוב היהודים בא"י לגמרי.

זכר לרשעת המושלים בקיסרין, בימי דור שני של האמוראים (יותר ממאתים שנה לאחר החורבן), אנו מוצאים במדרש (ב"ר י, ח): "רבי יצחק בר אלעזר (הוא היה תלמידו של רבי יוחנן, ראש אמוראי א"י בדור הראשון, וכן מצינו במ"ק כה: "כי נח נפשיה דר' יוחנן פתח עליה ר' יצחק בן אלעזר קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהריים") הוה קאים ומטייל על משוניתא (חוף הים) דימא דקיסרין. ראה שם קולית אחת (עצם של רגל מן המת), והוה מצנע לה, והוה מותגלגלא. מצנע לה, והוה מותגלגלא. אמר זאת מוכנת לעשות שליחותה. עבר חד בלדר (שר חשוב מחצר המלך), נכשל בה ונפל ומת. אזל פשפשוניה (חפשוהו בבגדיו וכלי תשמישו), ואשכחוניה טעין כתבין בישין על יהודאי דקיסרין (ומצאו אצלו שהיה נושא כתבים רעים על היהודים מעיר קיסרין)".

מעתה אין כל פלא מדוע ביקשו החכמים על עקרון שתעקר, כי הלא שם הרגיעה שידה (עקרון נוסריקון: ע"ר ומושב נציבי קיסר רומי), והיתה מקור ועיקר הרשעה של מלכות אדום הארורה.

ג. רבי אבהו בקסרי

דיין וראש ישיבה

על אף היות קסרי מעודה עיר מלאה נכרים, ולמרות כל הקשיים והתלאות, לא פסק ישוב יהודי בקסרי כל אותן השנים, והיו שם בתי מדרשות ובתי אולפנא שבהם הרביצו תורה חכמי ישראל לדורותיהם, כמו שמצינו בגמרא (סוכה ח). "רבנן דקיסרי, ואמרי לה דייני דקיסרי", ובירושלמי (דמאי פ"ב ה"א) נקראים "זוגא דקיסרין".

אחד המיוחד בתושבי עיר זו היה האמורא רבי אבהו, שגם הוא, כרבי יצחק בן אלעזר הנ"ל, נחשב לבן דור השני של האמוראים. בצעירותו הלך משם לטבריה, ללמוד בישיבתו הגדולה של רבי יוחנן, והיה ג"כ תלמידם של ריש לקיש ורבי אלעזר.

לאחר פטירת רבי יוחנן המשיכו רבי אמי ורבי אסי את מרכז התורה בטבריה, ונחשבו לגדולי הדור ההוא. באותו זמן נעשה רבי אבהו לראש בעירו קיסרין, הרביץ תורה לתלמידים ושימש כדיון העיר. מיישיבתו אשר הנהיג בקסרי מצינו בירושלמי (ברכות פ"ג ה"א): "רבי אבהו הוה יתיב מתני בכנישתא מדרתה בקיסרין (היה יושב ומלמד בבית הכנסת אשר בשער העיר קסרין)". ומן הדיינות שם מסופר (סנהדרין פ"א ה"א): "רבי אבהו הוה יתיב דין בכנישתא מדרתא דקיסרין לגרמיה" (שדן אפילו יחיד, כי הבע"ד קיבלוהו עליהם עיי"ש).

בהיותו גדול העיר, עמד על המשמר ותיקן תקנות, כמו שהבאנו בפתח דברינו ממסכת ר"ה (ד). "אתקין רבי אבהו בקסרי", וכן הוא במסכת ע"ז (לט): "אכריז ר' אבהו בקסרי", ובירושלמי דמאי (פ"ב ה"ה): "הנהיג ר' אבהו בקיסרין".

יוחנן, אהדרינהו רבי אמי ורבי אסי לאפיהו (כלומר לא אמרה רבי יוחנן). ובגמרא שם מסביר רב פפא מדוע לא סתרו בפירוש את דבריו "משום יקרא דבי קיסר", וברשי: "חשוב היה בבית המלך".

עם כל חשיבותו בבית הקיסר, לא הלך שבי אחר הכבוד המדומה, ובהיותו יודע ומכיר טוב יותר מכל מי שהוא אחר את רשעתם ושנאתם של מושלי קיסרין, ומה שחורשים רעה תמיד על עם ישראל, היה מתפלל על מפלתם, והוא הוא הדורש את הדרשה הנ"ל "ועקרון תעקר, זו קסרי בת אדום".

נושאים פנים בעבור

כך עמד רבי אבהו כל ימיו למליץ לעם ישראל, ולהדוף את דברי הדלטוריא שהביאו שונאי ישראל בפני שרי המלך, אשר ישבו כסאות למשפט בקיסרין. גם היה לנו לאח בבית המלכות, לבטל את הגזרות שזממו עלינו מלכי אדום, והיה 'שופריה דרבי אבהו מעין שופריה דיעקב אבינו', כמו שיעקב פעל ועשה פעולות להפיס ולשפר דעתו של עשו, לבל ירע לו ולתולדותיו, כן ידע רבי אבהו סוד הדבר, ובשבילו נשאו פנים לבני דורו, וביטלו רצונם מפני רצונו, כמו שדרשו עליו חז"ל (חגיגה יד.): "נשאו פנים, זה שנושאים פנים לדורו בעבורו למטה, כגון ר' אבהו בי קיסר".

מעתה דעת לבנו נקל על מה ולמה זכה רבי אבהו שמן השמים ישימו עטרה זו בראשו, להיות המזוכה את ישראל במצות תקיעת שופר באופן הנעלה של חסימות פי שטן מכל צד, דהלא בזה אחז צדיק דרכו כל ימיו, הן בעמידתו איתן כצור נגד שרי אדום, לבל ירעו ובל ישחיתו לזרע עם קודש, והן במה שכשופר הרים קולו לשטנים פי משטיניו ומקטרגיו, לכן במדה שאדם מודד מודדין לו בשכר מצוה מצוה, שהוא יהיה הגורם לחסום פי המוציא רע - כמו שלמד מפי רבו כי "אין הקב"ה רוצה במי שאומר דילטוריא על ישראל" - אשר הוא בעצמו שרו של אדום, כי הוא השטן הוא השר, וכשם שנושאו פנים לדורו בעבורו למטה, כן ישאו פנים לדורות בעבורו למעלה, כן יהי רצון.

*

ואם בנשיאות פנים עסקינו, יש לאלה מלין, לחזק את הניל בדברים הנאמרים באמת וצדק בספח"ק בני יששכר (תשרי מאמר ג' דרוש ו') ותוכן דבריו, כי רבי אבהו כיון בתקנתו להודיע כי כל ג' האופנים הם אמת, וכולו מוצר צרכי כמ"ש בזה"ק (ח"ג טז:), ובה רצה להמשיך מדת 'אמת' מ"ג מדות, שמשם בא ענין נשיאות פנים לישראל, וזה - היינו נשיאות פנים לישראל ביום הזה - היה תכלית כוונתו, עיי"ש דבריו כי נענו. לפי זה יומתק מאד, כי דייקא רבי אבהו אשר עליו קראו חז"ל 'נשוא פנים' והיה מרכבה למדה זו, 'יעסוק וישתדל לעורר ענין נשיאות פנים לישראל'.

ג. מלחמת רבי אבהו נגד המינים

'נצר' ודון

ומכאן אנו באים לעוד נקודה, בשייכות עם רבי אבהו מקסרי, ועם תקנתו בסדר התקיעות.

מלבד מה שהתעסק רבי אבהו בהשתדלות והצלה, היה הוא גם כן האיש אשר לחם בחירוף נפש עם המינים בדורו. מה פירוש של 'מינים', מבאר לנו רש"י בסוטה (מט:.) על המשנה בעקבות משיחא וכו' ומלכות תהפך למינות, וז"ל (בדפוס וינציא, מובא בהגהות וצינונים בדפוס עוז והדר, ודומה לזה גם ברש"י דפוס אמשטרדם ישן, ראה מסורת הש"ס): "נמשכים אחר טעותו של ישו ותלמידיו נקראו מינים". דורשי רשומות אמרו כי מ"ן נוטריקון מ'אמיני י"שו נ'וצרי.

הופעת הטמא ימ"ש היתה מאות שנים קודם, בתחלת ימות התנאים, בימי הזוג יהושע בן פרחיה ונתנאי הארכלי (אגב, בימיהם היה גם כן נס תנוכה). לאחר שעבר מן העולם, כמעט ואבד זכרו למשך מאה שנה. אמנם בסוף ימי הבית חזרה הטומאה להיות בוקעת ועולה מתהום הנשיה ע"י שני בני בלעיל, שאול ושמעון שר"י (ונתכנו בלע"ז פול"ס ופטר"ס), תלמידיו רבן גמליאל הזקן שהקדיחו תבשילים ברבים, וקראו לעצמם 'שלוחים', ומהם נהיתה הרעה בארץ.

בימי רבי אבהו, שהי' יותר ממאתים שנה לאחר החורבן, היה כבר למינים אחיזה גדולה בארץ, ובהרבה מקומות שלטו שליטה מלאה והציקו מאד לשלומי אמוני ישראל.

גם הגישו כל מיני מלשינות על בני הכשרים, לפני כסא המשפט בקסרי, וגם נגדם היה לרבי אבהו ללחום, ולהדוף את שקריהם. בימים ההם טרם קיבלה מלכות רומא את אמונת הנצרות, וגם היא מצדה לא ראתה בעין יפה את התחזקותה של כת זו, וזה עזר ליהודים להתגונן בפניהם.

דעת במקרא

אחד מטכסיסי המלחמה להראות שקר המינים, היה עריכת ויכוחים אתם בעניני דת ואמונה, ולצורך זה היה לרבי אבהו ללמוד על בוריים ספרי התנ"ך, לדעת להשיב מלחמה שיערה, ולענות על טענותיהם וראיותיהם שהביאו מספרי הקודש. הודות לזה היה הוא גדול מחבריו בידיעת המקרא, כפי שהסביר בעצמו לאחד מן המינים, כמסופר בגמרא (ע"ז ד.): "משתבח להו רבי אבהו למיני ברב ספרא דאדם גדול הוא וכו' (רבי אבהו שיבא את רב ספרא בפני המינים, ואמר עליו שהוא אדם גדול. - שאלו המינים את רב ספרא דבר במקרא, ולא ידע להשיב) רמו ליה סודרא בצואריה וקא מצערו ליה. אתא רבי אבהו אשכחיהו, אמר להו אמאי מצערתו ליה, אמרו ליה ולאו אמרת לן דאדם גדול הוא (- ומדוע לא ידע להשיב לנו פירוש הפסוק ששאלנו אותו). אמר להו אימר דאמרי לכו בתנאי (בדברי התנאים הוא בקי), בקראי מי אמרי לכם. אמרו ליה מאי שניא אתון דידיעתון, אמר להו אנן דשכיחין גביכון רמינן אנפשינן ומעיינן, אינהו לא מעייני".

וזה מה שדרשו חז"ל במדרש (קה"ר יז, ה): "טוב אשר תאחזו בזה, זה מקרא, וגם מזה אל תנח ידך זה משנה, כי ירא אלקים יצא את כולם, כגון רבי אבהו דקיסרין".

נגד יסודות אמונתם

לא נשאר לנו היום הרבה מן הויכוחים הללו, אבל המביט בעין בוחנת בכמה מאמרים של רבי אבהו יראה על מה ירמוזו הדברים.

מאמר א' הוא במדרש (שמו"ר כ"ט, ה): "אנכי ה' אלקיך. א"ר אבהו משל למלך בשר ודם, מולך, ויש לו אב או אח או בן, אמר הקב"ה אני איני כן, אני ראשון שאין לי אב, ואני אחרון שאין לי בן, ומבלעדי אין אלקים שאין לי אח". (כן היא גרסת הר"ל). לא קשה לנחש נגד מי דרש רבי אבהו דרש זה, כי הדברים הם סתירה מוחצת לאמונת השילוש, ולמה שסמכו את אמונתם בפסוק (תהלים ב, ז): "בני אתה אני היום ילידיתך" עפ"ל.

מאמר שני, גם הוא במדרש (ב"ר כה, א): "המינים שאלו לר' אבהו, אמרו לו אין אנו מוצאים מיתה לחנוך (המינים רצו להוכיח לר' אבהו שחנוך לא מת, כי לא כתוב בו לשון מיתה כמו בשאר האנשים). אמר להם למה (מאין זאת לכם, הרי כתוב ואינו כי לקח אותו אלקים, והרי גם זה הוא לשון מיתה), אמרו לו נאמר כאן לקיחה, ונאמר להלן (מ"ב ב, ה - אצל אליהו) כי היום ה' לקח את אדוניך מעל ראשך. אמר להם אם ללקיחה אתם דורשים, נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן (יחזקאל כד, טז) הנני לקוח ממך את מוחמד עיניך (במגפה)". אף שבאמת יש בזה ב' דעות, אם חנוך עלה לשמים חי ונהפך לשר מטטרו"ן, או לא, כמבואר בתוס' חולין (ס. ד"ה פסוק), עם כל זה הלומד לפום ריהטא יתמה וישאל האין מקומה של פלוגתא כזו בבית המדרש, ולא להיות נושא לויכוח בין רבי אבהו למינים, הלא אין זה שייך לעניני דת ואמונה. אבל בשום לב נעמוד על אמינות הדבר. כי גם זה אחד מהבליהם שמישיחם עלה חי השמימה, וכדי לבסס אמונה זו, רצו להשתמש עם חנוך, להורות שכבר היה לעולמים, מלבד אליהו. ורבי אבהו שירד לסוף דעתם חלק על זה ואמר שמעיקרא דדינא פירכא, כי גם חנוך מת כדרך כל האדם. (ראה מה שהבאנו להלן מספר שו"ת זכר יהוסף שמפרש כן).

עקיצתו עקיצת עקרב

ויכוחיו של רבי אבהו עם המינים נתלו לפעמים גם עם עקיצות ודברי חידודין, כמסופר בגמרא (סוכה מה:): "א"ל ההוא מינא דשמיא ששון לר' אבהו, עתידיתו דתמלו לי מים לעלמא דאתי, דכתיב ושאתם מים בששון. א"ל אי הוה כתיב לששון כדקאמרת, השתא דכתיב בששון, משכיה דההוא גברא משוינן ליה גודא (מהעור שלך נעשה נוד) ומלינן ביה מיא".

ועוד דוגמא, ממסכת סנהדרין (צט:): "א"ל ההוא מינא דרבי אבהו אימתי אתי משיח, א"ל לךי חפי להו חשוכא להנהו אינשי (כאשר החושך יכסה את המינים), א"ל מילט קא לייטת לי, א"ל קרא כתיב (ישעיה ס, ב) כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה".

שנאה גדולה - בשעתה ולדורות

בהיות רבי אבהו העומד בפרץ נגד המינים, והמנצחם תמיד בהיכוחים, שנאו אותו המינים שנאת מות, ובקשו לפגוע בו. גם אם הדבר היה עולה להם בנפשם הם, היה שוה להם הנזק והעונש, רק בכדי לעשות לו רעה.

דבר זה מפורש בדברי חז"ל (ע"ז כח.), אשר לאחר שמסיק שם שאסור להתרפאות ע"י עובדי כוכבים, כי חשודים הם על רציחה, אבל אם החולה הוא אדם חשוב, מותר, כי הרופא מתיירא מן המלכות שלא יענשוהו, מקשה בגמרא: "והא רבי אבהו דאדם חשוב הוה, ורמא ליה יעקב מינא סמא אשקיה (יעקב הרופא, שה' מין, שם לו איזה סם על שוקו לרפואה), ואי לא רבי אמי ורבי אסי דלחכוהו לשקיה, פסקיה לשקיה (ואם לא רבי אמי ורבי אסי שליחו את הסם החזק מעל שוקו, היה הסם חותך את שוקו ל"ע, מרוב חזקו. א"כ חזין דגם באדם חשוב אינם מתייראים להיזקו)". ומתרתצת הגמרא: "שאני רבי אבהו דמוקמי ביה מיני בנפשיה (שופטים טז, ל) תמות נפשי עם פלשתים". ומסביר ברש"י הטעם משום שרבי אבהו היה "מצער למיני בקראי", וכן כותב בפירוש רבינו חננאל: "משנאה גדולה דשנאי ליה לר' אבהו הני מינאי, מפקרי נפשיה ואמרי תמות נפשי עם פלשתים". הוה אומר דעד כדי כך גברה שנאת המינים לרבי אבהו, שביקשו לקפח את שוקו, גם אם יבואו על ענשם מבית הקיסר, כי הוא היה הגברא דמיסתפי מיני, ועמד לשיכים בעיניהם ולצנינים בצדיהם.

זאת המלחמה, בין הקדושה וקליפה טמאה זו, לא פסקה מאז, והיא קיימת בכל דור עד שתתקיים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ. כנחש עלי דרך וכשפיפון עלי אורח אורבים אותם כחות הטומאה להכניס ארסם בנפשות ישראל, אם לצודם ברשתם לגמרי רח"ל, או לפחות להכשילם שלא במתכוון בהודאה לטעותם, ובעוה"ר הרבה פעמים עולה הדבר בידם.

בשורות דלהלן נצביע על ענין פלא שקרה במאות שנים האחרונות, כאשר מעשה שטן הצליח, והאי מינא שוב רמא סמא ארבי אבהו, עד שבאו כהני חשובי, גדולי ישראל, וליחכו את הס"מ והצילו העדה.

ד. פרשת ה'יהי רצון' בין התקיעות

צלם בהיכל

כל מי שיש בידו מחזור שנדפס קודם שנות התש"מ, יראה כי נוסחאות ה'יהי רצון' שבין התקיעות שונות מאלו שנדפסים היום. שם הופיעו שמות שונים של מלאכים, אשר כיום אינם נמצאים עוד במחזור. פשר דבר זה הוא כדלהלן.

בה'יהי רצון' שלאחר תקיעות תשר"ת היה כתוב כלשון הזה: "יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי, שתקיעת תשר"ת שאנחנו תוקעים היום, תהא מרוקמת על היריעה על יד הממונה טרטיא"ל, כשם שקבלת על יד אליהו זכור לטוב וישוע שר הפנים ושר ממטרו"ן, ותמלא עלינו רחמים. ברוך אתה בעל הרחמים".

כבר בשנת תרל"ז התחילו לפקפק אם לא שלטו כאן ידי זרים, כי לא נמצא בשום מקום שם 'ישוע' על מלאך, וודאי שאין זה שמו של שר הפנים. לעומת זה מציאו שלהבדיל הנוצרים כן השתמשו בשם זה על אותו האיש, כי כן מובא בספר 'אבן ספיר' מהנוסע המפורסם רבי יעקב הלוי ספיר ז"ל מירושלים, (חלק 'חדרי תימן' פרק כ"ו) וז"ל: "עוד היות בעיר גדולה של חכמים וסופרים, ושמועתי שם אחד קדוש פועל ישועות, ושמו נודע בגוים לנפלאות, לפניו נגלו כל תעלומות וכו'. הפעם נכנסתי לבית גזיו אשר שם יתבודד לעשות זר מעשהו וכו' והניח ספרו פתוחה כי לא נשמר ממני, ואני נשארתי לבדי. מהרתי לעבור בין בתרי הספר ומצאתי בו השבעה אחת בלשון ערבי גדולה ונוראה, תסמר שערות ראשי. שמות מלאכים אשר לא ראיתי עוד, וביניהם שם 'ישוע' בן מרים'. כי ראיתיו אחזני השבץ ונשמה לא נותרה בי. הוא חזר אלי, ורצתי אליו בחמת רוחי. מי הגיד לך מארי אלה השמות - שאלתי. הם אצלי בקבלה - ענני. ומי הוא זה פב"פ - עמד מחריש ומשתאה. אמרתי לו, הלא זה "הוא". לא ידעתי אדוני - ענני, כי אין אנחנו פה יודעים מזאת האמונה, שאינה בכל גבולנו, וכל הכתוב פה העתקתיו מספר כת"י ישמעאל כתוב בערבי כמו שהוא, ולא בדקתי אחריו. אז אמרתי לו, שמעני מארי, עד כאן תחום שבת. חזור בך, ואני ואתה נספוק כף על ירך, ונכה באגרופ על לבבנו, חטאנו העוינו והרשענו".

כאשר המשיך הספק לכרסם, בדקו חכמים ומצאו שאכן בסידור המפורסם של ר' הירץ ש"ץ (טיהיגן ש"ץ) אינם מופיעים כלל שמות מלאכים בתוך ה'יהי רצון' שבין התקיעות. המחזור הראשון שבו מופיע שם זה נדפס בפראג שנת שמ"ה, וידעו לספר כי המדפיס ההוא היה עסקו עם בישוף אחד בעירו, וכנראה שלמען בצע כסף הסכים להכניס צלם בהיכל, ולהכשיל את הרבים בדבר חמור כזה, ועוד ברגעים נעלים כאלה.

ככל שעברו השנים, נשתרבו שם זה יותר ויותר לתוך סידורי התפלה והמחזורים, והדברים הגיעו עד כדי כך, שגם בסידורים החשובים ביותר, כסידורי האר"י של רבי שבתי מראשקוב זצ"ל ושל רבי יעקב קאפל זצ"ל, סידור הרמ"ק; אור לישירים; דרך החיים; קרבן אהרן; אור זרוע; בית יעקב - עמדין; תפלה ישראל, ועוד הרבה. וכן במחזורים הנפוצים, כמחזור מטה לוי; רעדעלהיים; אשכול ועוד, הופיע זה השם, ומקהלות רבות אלפי ישראל לדורותיהם, במשך כמה מאות שנים, עמדו מעוטפים בטליתותיהם, ומתוך חרדת יום הדין וקול שופר עת יעל, הזכירו אותו לתומם.

תסמר שערות ראש, מה גדול כח הטומאה, וכשניתן רשות למשחית אינו מסתפק במועט, אלא לוטש עיניו בקודש הקדשים - מצות תקיעת שופר, צפור הנפש של כלל ישראל.

אלו ואלו מודים

יותר ממה שנים התווכחו חכמי ישראל, רבנים גדולים, וגם חוקרי תפלה ויודעי קדמוניות, הן בספריהם והן בקובצים וירחוני תורה באר"י ובחול"ל, אם הוכנס השם בזדון ע"י אחד מכת המאמינים ההם, או שנשתרבו בטעות המדפיסים ע"י חילופי אותיות וכדומה. אלו ואלו מודים שאין 'ישוע' אחד משבעים שמות שיש למטטרו"ן, המופיעים בספר החשק, ושכלל לא נמצא שם כזה בין שמות הקודש של המלאכים.

ידועה תשובתו של הגה"ק ממונקאטש זצ"ל בספרו שו"ת מנחת אלעזר (ח"א סימן ע"ה) וז"ל בתוה"ד: "ישוע' שהוא כמו שם שכיני המסיתים להידוע ר"ל, ובשגיאה נשתרבו טעות כזה ה' יצילנו, ואולי נכתב פעם אחת בכוונה ממסית אחד ר"ל וכו' וממנו נשתרבו בטעות בשאר הסידורים". ומוסיף על זה ב'שירי מנחה': "לא מלבי כתבתי הדברים, רק כאשר הזכרתי ששמעתי בשם צדיקים, ורב גדול וצדיק זצלה"ה שהראה זה ועורר על ככה".

הגאון רבי יוסף זכר' שטערן ז"ל אבד"ק שאוול, ערך תשובה ארוכה ומפורטת על כל ענין אמירת יהי רצון בין התקיעות, בבקיות נפלאה כדרכו, הלא היא בספרו שו"ת זכר יהוסף (ח"ב סימן ר"י), ובין דבריו עמד על פרט זה שהשם 'ישוע' מופיע יחד עם השמות אליהו ומטטרו"ן, דבר זה - לדעתו - מוכיח בעליל שאין כאן טעות, אלא יד זדונית בחשה כאן, כי הלא זאת אמונתם ששלש אלה עלו חיים השמימה, כפי שמוכח מהיכוח שהיה להמינים עם ר' אבהו בענין זה (ראה לעיל ד"ה מאמר שני). וז"ל הקצר, מועט המחזיק את המרובה: "מי חכם ויבין הקשר אשר לישוע שר הפנים עם אליהו ועם מט"ט, שלקצת מדרשים הוא חנוך, שאמרו בב"ר (פרשה כה) המינין שאלו לר' אבהו אין אנו מוצאים מיתה לחנוך, שנאמר כי לקחו אליקים, שהמינין הקדישו את חנוך שלא מת כמו באלהיו, והשתמשו בזה לראיה שעלה לשמים בחייו וכו'. ואם ידעת סוד המאמר, ומי המה השואלים, אז תבוא גם על חסרון ה' שבשם ישוע על מי רומז, ושהיה משותף לחנוך, שהוא מט"ט לפי הדרש, ולאליהו".

שומו שמים! דבר שנצטער בו אותו צדיק, רבי אבהו, להפריך את שקרם שהעצב הנבזה עלה בסערה השמימה, בדבר זה עצמו הכשילו את זרע בני, להעמידו בשורה אחת יחד עם אליהו ומטטרו"ן, ועוד היכן - בסדר תקיעות שתיקן רבי אבהו!

*

אמנם הדרך לקדמייתא, אשר בחסדי ה' עלינו כיום בטל הדבר ונעקר מן הסידורים והמחזורים, והדור החדש שקם, ברובו אינו יודע כלל מה מלפנים. ויזכר לטובה האיש שנתגלגלה הזכות על ידו, הוא הר"ר חיים קרויס מעיה"ק בני ברק, אשר בספרו 'מכלכל חיים בחסד' בירר את הענין הדק היטב, והוא הכה באצבע צרדה לעורר את הנהנים הגדולים, אשר כאמור ליחכו את הס"מ מרבי אבהו, ועל פיהם נתקן הדבר. זכרה להם אלה לטובה.

אחד לשני ימים הללו. וזה שאמר, תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו, ר"ל בזמן שנכסה יום מימי חגיגו, שהש"ת צוה לכסות יום חגיגו ולומר שהן רק יום אחד אריכתא. והטעם, כי חוק לישראל הוא תחילה וביום, ואחר כך הוא משפט לאלהי יעקב עם האומות, לכן בהכרח להיות יום חגיגו נכסה, לחשבו ליומא אריכתא, וק"ל.

[עפ"י שבט מישראל תהלים פ"א]

שני מיני בינונים - בינוני ענו ובינוני גאה

איתא בגמרא (ר"ה דף טז:) שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, צדיקים גמורים נכתבים לאלתר לחיים, רשעים לאלתר למיתה, בינונים תלויים ועומדים עד יום הכיפורים, זכו נכתבים לחיים לא זכו נכתבים למיתה, מאי קרא (תהלים סט, כט) ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו, ימחו מספר זו ספרים של רשעים, חיים זו ספרים של צדיקים, ועם צדיקים זו ספרים של בינונים. והנה יש לתמוה, חדא למה כינה לבינונים בשם צדיקים, דקאמר ועם צדיקים זו בינונים. ועוד דאם יהיו נמחקים מכל הספרים, ואלא היכי ליכתבו. תו קשה, דהא אמרו רז"ל (שם דף יז.) ורב חסד (שמות לד, ו) מטה כלפי חסד, שהקב"ה מעביר ראשון ונעשה צדיק, ואם כן לא מצינן בינוני, דאי רובא עונות רשע מקרי, ובמחצה על מחצה הקב"ה מעביר ראשון ונעשה רובא זכיות וצדיק מקרי. ותו דספרים של בינונים לא צריכא כלל, דאם יזכה יכתב בספר צדיקים, ואי לא יזכה יהיה בין הרשעים, וכבר צווחו בזה קמאי (עי' בפ' הרי"ף בעין יעקב שם, פני יהושע שם, ועוד).

ואמנם אמרין התם בהא דמטה כלפי חסד היכי עביד וכו', ואמר רבא, לשארית נחלתו (מיכה ז, יח), למי שמשים עצמו כשירים, עיי"ש. ולפי זה היכא דאינו משים עצמו כשירים, ואיכא מחצה עונות ומחצה זכיות, כי הקב"ה אינו מטה כלפי חסד, אם כן הוה בינוני גמור, דלא הוה כרשעים, כיון דליכא רובא עונות גביה, וכצדיקים גמורים לא הוה, כיון דליכא רוב זכיות גביה. ולפי זה הנך בינוני דאית בהדיה עון הגאווה שאין משימים עצמן כשירים, צריכים להיות להם ספר בפני עצמן, להיותם עדיפים מרשעים ולכלל צדיקים לא באו. ועל פי דברינו מצינן תרי גוויי בינוני, דהנך דמשימים עצמן כשירים וליתא גביהו עון גאווה, הם תלויים ועומדים עד יום הכיפורים, ואז הקב"ה מטה כלפי חסד ונעשה רובא זכיות ונכתבים בספרי צדיקים גמורים, אבל הנך בינוני היותם מחצה זכיות ומחצה עונות ואיכא גביהו עון גאווה, אז הקב"ה אינו מטה כלפי חסד ונכתבים בספרן של בינונים.

ונקדים עוד מה דאיתא במסכת עירובין (דף נד.) רבא רמי, כתיב (תהלים כא, ג) תאות לבו נתת לו, וכתיב (שם) וארשת שפתיו וכו', ומשני, זכה תאות לבו נתת לו, לא זכה וארשת שפתיו. ופירש רש"י, זכה, דאית ליה מזלא יע"ש. ונודע כי הרשעים משלם להם אל פניהם בעולם הזה ליתן להם אריכות ימים ועושר, כדי להאבידם בעולם הבא (ראה דברים ז, י), לא כן מדת הצדיקים שהקב"ה מקצר ימיהם להענישם בעונש מיתה, כדי להגדיל שכרם בעולם הבא. ועל הבינונים לא נתפרש משפטם מה נעשה בהם, ואומר אני דאין מחליפים להם שכרם, כי אם במזלא תליא מילתא, ואמזליהו קיימי אם יחיה או ימות.

ועתה יתפרש המאמר, צדיקים גמורים נכתבים לאלתר לחיים, רשעים לאלתר למיתה, בינונים תלויים ועומדים עד יום הכיפורים, זכו נכתבים

לחיים לא זכו נכתבים למיתה, דרומז על הנך תרי גוויי בינונים, דהיינו הבינונים דליתא גביהו עון הגאווה, על זה אמר שהם תלויים ועומדים עד יום הכיפורים, ואז הקב"ה מטה כלפי חסד ונעשים צדיקים גמורים. ועל הנך בינונים דאית בהדיהו עון הגאווה, שאז אין הקב"ה מטה כלפי חסד ונשאר גביהו מחצה עונות ומחצה זכיות, ועל זה אמר זכו, היינו דאית להו מזלא, וכהווא זכה דעירובין הנ"ל, אז נכתבים לחיים, להיות שאין הקב"ה מעניש להם בעולם הזה כדי להגדיל שכרם בעולם הבא כמו שכתבנו, לא זכו, דלית להו מזלא, אז נכתבין למיתה, להיות שאין הקב"ה משלם על פניהם להאבידם.

[עפ"י שבט מישראל תהלים ס"ט]

בזכות יסורי עניות הקב"ה מטה כלפי חסד

אל תזכור לנו עונות ראשונים, מהר יקדמוני רחמין כי דלוננו מאוד (תהלים עט, ח). המקרא הזה מחוסר ביאור ואין לו שום חיבור כנראה להמעין. וי"ל עפ"י מה דאיתא בגמרא (ר"ה דף טז:) שלש כתות הן ליום הדין, ופירש"י, כשיחיו המתים, אחת של צדיקים גמורים, ואחת של רשעים גמורים, ואחת של בינוניים, צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי עולם, רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לגיהנם וכו', בינוניים יורדים לגיהנם ומצפצפים ועולים וכו'. בית הלל אומרים, ורב חסד (שמות לד, ו) מטה כלפי חסד וכו', היכי עביד וכו', תנא דבי רבי ישמעאל, מעביר ראשון ראשון וכן היא המדה. והנה בגמרא שם לעיל, גבי שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, לא תני האי דורב חסד מטה כלפי חסד. ונחלקו בה גדולי הדור, יש אומרים תני הכא והוא הדין להתם, והרמב"ם (הל' תשובה פ"ג, ה"א) ימאן בזה, וסבר ליה דאין הקב"ה מטה כלפי חסד בראש השנה. וכתב ביפה מראה (ר"ה שם) הטעם, דבשלמא בדין העתיד, שהוא אחרון אחר ימי מרוקיה, אזי מטה כלפי חסד, לבלתי ידח ממנו נדח, לא כן בראש השנה שזה יוצא ראשונה אם למות אם לחיים, ועדיין לא מורק ולא שוטף, אינו מטה כלפי חסד.

והנה לדעת הרמב"ם, בדין ראשון בראש השנה, אין הקב"ה מטה כלפי חסד, אכן כשעני בא לדין, אשר כל ימיו כעס ענינו, ודיקדוקי עניות בתוך ביתו, שהיא קשה מתתק"ג מיתות, כמאמרם (עירובין דף מא:) שלשה אין רואין פני גיהנם, וחדא מיניהו מי שיש לו דקדוקי עניות, זה וודאי גם בראש השנה ישנה דינו מדין עשיר, כי לזה יטה הקב"ה כלפי חסד, יען כבר קיבל עונש גיהנם בחייו, והוא פשוט.

ובזה יובן כוונת הפסוק הנ"ל, שאמרה כנסת ישראל, והלא מידתך שאל תזכור לנו עונות ראשונים בדין העתיד, ולהיות מטה כלפי חסד לבינונים כגון אנו, שזה הוא להעביר ראשון ולבלתי יזכור עונות ראשונים. אך בקשתנו מאתך, מהר יקדמוני רחמין גם בדין ראש השנה להטות כלפי חסד, אף כי לא סבלנו עונש גיהנם עדיין, לפי שדלוננו מאוד בתכלית העוני, ודיקדוקי עניות נגעה בנו, דעדיפא מדינה של גיהנם, בדין הוא להקדים לנו רחמין כאמור.

[עפ"י שבט מישראל תהלים ע"ט]

להערות נא להתקשר

Tel: 718.947.5782 Fax: 718.947.5783

